

Tiililä-seura 3.9.2018
Seikko Eskola

KRISTINUSKO JA LÄNSIMAINEN KULTTUURI

Hyvät Tiililä-seuran jäsenet,

Kiitos kutsusta. Kun Timo Junkkaala sen esitti, hiukan kauhistelin onko minulla mitään sanottavaa tällaiselle arvovaltaiselle teologiselle seuralle. Mutta sitten tuli mieleen kansantaloustieteen professori Lauri O. af Herlinin vastaus, kun häntä jonnekin pyydettiin: Kyllä mennä täytyy kun pyydetään, kauan ei pyydetä.

Tässä täytyy heti todeta, että käsitettä kulttuuri käytetään kovin monissa merkityksissä. Ylen TV-uutisten lopussa todetaan usein: "Ja sitten vielä kulttuuria". Sitten tulee usein jotain viihteestä, sirkuksesta ja vastaavasta.

Helsingin Sanomien kulttuuriosastossa kulttuuri näyttää olevan lähinnä elokuvia, teatteria, kuvataidetta ja viihdettä. Ns. kaunokirjallisuutta kyllä arvioidaan mutta tietokirjallisuus puuttuu. Tiede on siellä sitten omassa osastossaan. Uskontoa ei se osasto näytä ollenkaan tuntevan ja noteeraavan. Mutta kyllähän jumalanpalveluksen kaikkine historiallisine taustoineen ja musiikkeineen voi sanoa olevan kulttuuria siinä missä teatterikin.

Itse käytän tässä kulttuuria merkitsemään arvojen ja käytäntöjen, elämän, kokonaisuutta, kuten Oswald Spengler, Arnold J. Toynbee, G.H. von Wright ym. Siis siihen kuuluvat taide, tiede, talouselämä ym.

Mieleeni tulee nuoruuden ajalta professori Pentti Renvallin historian seminaari. Naisopiskelija, hyvä pianisti, oli saanut aiheekseen jotakin 1500-luvun tilikirjoista. Sen käsittelyn päättyessä professori kysyi opiskelijalta, mitä hän oli saamastaan tehtävästä pitänyt. Tyttö vastasi: olihan se mielenkiintoinen, mutta huokasi, olisi saanut olla vähän kulttuuria. Renvall, myöhempi kansleri, vastasi: "kyllähän tilinpitojärjestelmät ovat kulttuuria, vieläpä hyvin hienoa kulttuuria."

Mitä siis ovat länsimaat? Eurooppa on sen ydin, länsimaiksi kai lasketaan sieltä levinneet kulttuurit, siis Amerikka, Australia ja Uusi-Seelanti. Niistä se kokonaisuus muotoutuu. Ehkä olisi parempi puhua läntisestä kulttuuripiiristä.

Kristinuskon kannalta mielenkiintoista on, että ne ovat keskiajan katolisen kirkon ja siitä syntyneen reformaation maita. Usein tähän liitetään, ja hyvin perustein, Israel.

Venäjä ja koko ortodoksinen maailma, eivät ole länsimaita. Sitten ovat islamilainen. Kiinalainen, japanilainen jne. kulttuuri.

Tämän länsimaisen kulttuurin kehdoiksi ja perustaksi lasketaan kolme pylvästä: Ateena, Jerusalem ja Rooma, Ateenasta tulee filosofia ja sen takana olevan ajattelu, Roomasta oikeusjärjestys ja Jerusalemissa kristinuskko.

Merkillepantavaa on, että kristinusko syntyi Euroopan ulkopuolella. Siinä mielessä se ei ole länsimainen uskonto. Sitä kuvaa tarina piispa Aimo T. Nikolaisen vierailusta Kiinassa 1970-luvulla. Elettiin Kiinan Suuren Proletaarisen Vallankumouksen jälkivaihetta. Jyrkkä lännenvastainen marxilaisuus hallitsi Kiinan politiikkaa ja ajattelua. Kaikki eurooppalainen ja Euroopan aatteina pidetty olivat kirottua kapitalismia ja imperialismia. Niitä edusti myös kristinusko.

Nikolainen esitti kuitenkin Pekingissä isännilleen toivomuksen saada tavata kiinalaisia kristittyjä. Hänelle vastattiin, että ei täällä enää ole tuollaista takapajuista eurooppalaista ajatussuuntaa edustavia, kenties joku jossakin kaupungin laidoilla. Tähän suomalainen piispa vastasi: Jeesus Nasaretilainen syntyi Aasiassa käymättä koskaan Euroopassa. Karl Marx syntyi Euroopassa käymättä koskaan Aasiassa.

Kristinusko siis syntyi Euroopan ulkopuolella. Se myös levisi ensin Lähi-itään ja pohjoiseen Afrikkaan. Jälkimmäisessä suuret kirkkoisät Clemens Aleksandrialainen, Tertullianus ja Augustinus vaikuttivat. Islam sitten valloitti ne alueet. Mutta mielenkiintoista on, että keskeinen tekijä kristinuskosta tuli juuri Euroopassa.

Klassisen antiikin ohella kristinuskosta tuli eurooppalaisen kulttuurin ydin. Tämän havaitsemiseksi ei tarvitse lukea paksuja historian kirjoja tai historianfilosofista pohdintaa. Riittää kävely vanhojen keskieuropalaisten kaupunkien keskustojen kaduilla. Niiden kulttuurimaisemaa hallitsevat vanhat katedraalit. Eikä niitä tehty paavin käskystä, vaan kaupunginisät halusivat pystyttää ne Jumalan kunniaksi ja oman kaupunkinsa mahtavuuden osoitukseksi. Mutta uskon omaksumista osoittaa juuri se, että niin suuri osa kansantulosta haluttiin sitoa mahtaviin jumalanhuoneisiin. Ja rakentamisajankohtanaan ne hallitsivat maisemaa aivan toisin, kuin kerrostalot tuoneen rakennustekniikan läpimurron jälkeen.

Aina kun jouluevankeliumia luetaan ja kerrotaan Betlehemin seimen lapsesta syrjäisessä Rooman valtakunnan pikkukaupungissa, en voi olla ajattelematta: näin pienestäkö tämä kaikki alkoi. Näin syrjäisestä kolkasta ja näin vaatimattomien ihmisten keskeltä. Ja nyt sitä juhlitaan kaikkialla maailmassa.

Jo alkukirkko siirtyi apostoli Paavalin mukana Eurooppaan. Sen läpimurto kesti kuitenkin vuosisatoja. Tavalliselle suomalaiselle tutuin ja omaksutuin kuva keskiajasta on kai, että se oli pimeää aikaa. Paljon kielteisemmin ei jostakin hankkeesta voi sanoa kuin todeta se keskiaikaiseksi.

Väite pimeästä keskiajasta sopii kyllä aika hyvin Rooman valtakunnan kukistumisen jälkeisiin vuosisatoihin, aikaan aina edelliseen vuosituhannen vaihteeseen, siis tuhannen vuoden taakse. Mutta sydän- ja myöhäiskeskiajan Euroopan kuva on toinen. Kirkon vaikutuksesta varhaiskeskiajalla esittää mielenkiintoisen tulkinnan Unto Salo, Turun yliopiston arkeologian emeritusprofessori. Hän sanoo silloisen väestönkasvun todennäköisesti aiheutuneen siitä, että kirkko kielsi lasten surmaamisen, kun siitä päättäminen aikaisemmin oli ollut isien käsissä, "vanha barbaarinen isienoikeus".

Leikkikäämme hetki ajatuksella, että tuhat vuotta sitten maailmassa olisi ollut kansainvälisiin suhteisiin ja tulevaisuudentutkimukseen paneutunut korkean tason tutkimuslaitos, think tank, ja että sen tehtäväksi olisi annettu laatia ennuste maailman eri osien kehityksestä seuraavan vuosituhannen aikana. Tutkijat olisivat luonnollisesti ottaneet lähtökohdakseen silloisen maailman tilanteen ja trendit. Varmuudella voi sanoa, että kukaan tutkijoista ei olisi satsannut Eurooppaan. Tulevaa johtavaa kulttuuria ja edistyksen kärkeä olisi veikkattu miltei kaikkialta muualta.

Vuoden tuhat tienoilla Eurooppa näet oli sen ajan maailmassa todellinen kehitysmaa, tai oikeammin sanoen alikehittynyt maanosa. Kulttuurin, talouden ja tekniikan kehityksessä paljon sen edellä olivat islamilaiset maat, joihin kuuluivat koko Pohjois-Afrikka ja Espanja. Samaa, ja vielä enemmän, on sanottava Kiinasta. Ja paljon Eurooppaa kehittyneempiä olivat myös Intia ja eräät Amerikan mantereiden kulttuurit, kuten inkat ja mayat.

Mutta viisisataa vuotta myöhemmin Eurooppa oli valmis löytöretkiin, matkoihin kaukaisiin maanosiin, ja ottamaan ne haltuunsa. Siellä oli myös pääsemässä alkuun se kehitys, joka loi modernin luonnontieteen ja sen sovellukset. Tähän kaikkeen Eurooppa kypsyi keskiajan viimeisinä vuosisatoina. Ne vuosisadat loivat myös suurenmoiset katedraalit ja merkittävän filosofian. Viittaan Tuomas Akvinolaiseen. Katolisen keskiajan antia ovat – katolisen kirkon suojissa syntyivät – myös sellaiset tieteellisen kulttuurin ahjot kuin yliopistot.

#

Tämän keskiajan perinnön seurauksena Eurooppa nousi neljässä vuosisadassa, 1500-luvun alusta 1800-luvun loppuun, maailman johtavaksi tekijäksi. Oli ymmärrettävää, että se silloin halusi myös levittää muualle maailman sitä uskoa, jonka se katsoi nostaneen itsensä alikehittyneestä tilasta. Kristinuskon ja eurooppalaisen elämänmuodon levittäminen kulkivat sitten lähetystyössä käsi kädessä, etenkin lähetystyön suurella vuosisadalla, 1800-luvulla.

Sydän- ja myöhäiskeskiaika, vuodet 1000–1500, olivat katolisen kirkon suuruudenaikaa. Sen ajan Euroopan kukoistus nojasi nimenomaan katoliseen kirkkoon. Katolinen kirkko ja sen kanoninen oikeus sekä kaikille yhteinen latinan kieli loivat perustan sille Euroopalle, jonka yhdistyminen Euroopan Unionin merkeissä on juuri päätyneen vuosisadan jälkipuoliskon merkittävimpiä poliittisia ilmiöitä. Euroopan Unionia ei olisi ilman keskiajan myöhäisten vuosisatojen Eurooppaa ja katolista kirkkoa. – Joskus mietin, että kun sydän- ja myöhäiskeskiajan Eurooppa jätti jälkipolville katedraalit, meidän aikamme jättää jälkipolville mahtavimpina rakennusperintönään ohjussiilot.

Mielenkiintoista on, että se rakennuskanta, joka on tehnyt Roomasta monumentaalisen kaupungin Pietarin kirkkoineen, on peräisin reformaation jälkeisiltä ajoilta, siis ei paavien varsinaisen suuruuden vuosisadoilta. Päinvastoin, norjalainen historioitsija Sverre Bagge nimenomaan huomauttaa, että paavien suuruuden ajan Roomalle oli tunnusomaista vaatimattomuus ja yksinkertaisuus, jos vertaa sitä tuon ajan hallitsijain rakennuksiin. Mutta tietenkin se oli mahtavaa, jos sitä vertaa apostolien ja alkukirkon oloihin.

Tämä eurooppalainen yhteys särkyi sitten reformaatioon. Sen lopputuloksena oli Euroopan uskonnollinen ja poliittinen hajoaminen, mikä näkyi selvimmin kolmikymmenvuotisessa

sodassa, siis 1600-luvun alkupuoliskolla. Reformaation tuloksena varsinkin meille Pohjoismaissa jäi kovin kielteinen kuva katolisesta kirkosta.

Eräs sen kuvan muokkaajista on inkvisitio. Sen pahoja töitä paavi jokin aika sitten pyysi anteeksi. Inkvisition pahoissa töissä on kyllä anteeksipyyttämistä. Mutta sen pahuutta on myöhemmin katolisen kirkon vastaisessa propagandassa paljon liioiteltu. Suomalaiset tutkijat historioitsija Marko Nenonen ja juristi Timo Kervinen korostavat noitavainoja koskevassa teoksessaan, että “inkvisitio on saanut jälkipolvilta maineen, joka ei tee sille oikeutta. Sen toiminta ei yleensä ollut sattumanvaraista tai julmaa, vaikka väärinkäytöksiä toki ilmeni vielä uudella ajalla. Tutkintaa, myös kidutusta, määräisivät tarkat säännöt. Monet inkvisition menetelmät ovat olleet esikuvina nykyaikaiselle oikeusturvasäännöstölle ja rikostutkinnalle.” (s. 226)

Kovin paljon jälkimaailmalla on myös väärinkäsityksiä noituudesta. Mielenkiintoista on, että noitavainot ilmestyvät Euroopan historiaan vasta varsin myöhäisessä vaiheessa, 1400-luvun jälkipuoliskolla ja jatkuivat 1700-luvulle – itse asiassa samaan aikaan kuin uudenaikainen tiede syntyi. Ne eivät siis tulleet kristinuskon mukana, koska kirkko oli vaikuttanut runsaasti toista tuhatta vuotta ennen noitavainojen alkamista.

Keskiajalla noita-oikeudenkäyntejä oli hyvin vähän, päinvastoin kuin yleensä luullaan. Kertomukset niistä ovat yleensä myöhemmän ajan väärennöksiä (Nenonen–Kervinen s. 228). Kaiken kaikkiaan noitavainoissa oli “korkeimpien perusteltujen arvioiden mukaan” syytettyjä 200 000 ihmistä. Kuolemaantuomittuja oli paljon vähemmän kuin 50 000. Se on varsin pieni luku verrattuna 1900-luvun ateististen liikkeitten kommunismin ja natsismin surmaamiin.

Määrä vaikuttaa suurelta, mutta kun se jakautuu lähes kolmensadan vuoden ajalle ja koko Eurooppaan, se jää pieneksi verrattuna muihin vastaaviin tuomioihin. Muista rikoksista tuomittiin paljon enemmän. On myös huomattava, että noitavainoja pantiin toimeen sitä yltiöpäisemmin mitä kauempana ne olivat valtion keskushallinnon ohjauksesta. Nenonen ja Kervinen huomauttavat, että “vahva keskushallinto tai tiukasti johdettu inkvisitio, kuten Espanjan tai Italian inkvisitio uuden ajan alussa, hillitsivät vainojen leviämistä”.

Korjaamista vaatii sekin väite, että noitavainot olisivat nimenomaan kohdistuneet naisiin. Päinvastoin Suomessa, ja useissa muissa maissa, enemmistö noituudesta oikeudessa syytetyistä oli miehiä. Mainitsemani tutkijat toteavat myös, että “noitavaino tuskin oli miessukupuolen tietoinen tai edes alitajuinen salaliitto naissukupuolta vastaan”.

Tosiasia on, että reformaation ajan katolisessa kirkossa oli maallisen turmeluksen rinnalla syvää hurskauselämää, että jesuiitat tekivät suurenmoista työtä uskon palveluksessa ja levittämässä uusiin maanosiin ja että pahoin parjattu inkvisitio kehitti itse asiassa monet myöhemmän oikeudenkäytön puolueettomat tutkimusmenetelmät.

Kirkkoa ja kristinuskoa on usein esitetty tieteellisen kehityksen ja erityisesti luonnontieteen kehityksen jarruna. Sellaista on kyllä ilmennyt, mutta se on yksinkertaistus. Jo sinänsä on merkittävää ja antaa asiasta toisen kuvan, kun toteaa että moderni luonnontiede syntyi

nimenomaan kristillisessä Euroopassa eikä muiden kulttuurien piirissä. Sen suuret klassikot olivat aidosti kristillisen uskon omaksuneita. Mainitsen heistä vain Nikolaus Kopernikuksen ja Johannes Keplerin.

Eikä kirkon kanssa myöhemmin konfliktiin joutunut Galileo Galileikaan ollut kirkon uskon vastustaja. Populaari käsitys Galileosta ajattelun vapauden symbolina on melkoinen yksinkertaistus. Kopernikuksen oppia aurinkokeskeisestä maailmasta oli saanut sitä ennen vuosikymmeniä opettaa katolisissa yliopistoissa. Galilei oli harjoittanut tutkimuksiaan kaksikymmentä vuotta ja keskustellut niistä johtavien kirkonmiesten, myös paavien kanssa, ja useat johtavat jesuiitatkin olivat häntä puolustaneet. Tämän keskustelun asiakirjat ovat varsin mielenkiintoista luettavaa.

Paavin johtama inkvisitiotuomioistuin tuomitsi 1632 hänen teoksensa kahdesta maailmanjärjestyksestä. Kidutuksen uhan alla hän perui oppinsa maan pyörimisestä. Hän sai sitten elää loppuelämänsä Firenzessä. Tuomio oli tulos monimutkaisesta poliittisten tekijäin, henkilökohtaisten ambitioitten ja loukatun kunnian yhteispelistä. Tieteen edistymistä tämä tuomio ei paljon haitannut. Esimerkiksi kuusi vuotta myöhemmin, 1638, kielletty teos julkaistiin reformoidussa Hollannissa.

Kuuluisimpia ja lukuisimpia viittauksia kristinuskon yhteiskunnalliseen vaikutukseen on käsitys uskonpuhdistuksen merkityksestä kapitalismin syntyyn. Sehän perustuu Max Weberin viime vuosisadan alussa, 1905, julkaisemaan kuuluisaan teokseen "Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki". Suomessa Weberin ajatukset vielä usein yhdistetään luterilaiseen kovaan työetiikkaan.

Tosiasiassa Weber ei tuossa teoksessaan lainkaan pitänyt Lutheria kapitalistisen hengen tienraivaajana. Sen synnyttäjäksi hän katsoi kalvinilaisen reformoidun uskontulkinnan. Siinäkin kapitalistinen henki oli uskon sivutuote. Kun kalvinismi piti ihmisen ikuista kohtaloa ennalta määrätynä, predestinoituna, se herätti uskovissa toiveen saada jo täällä ajassa varmuus kohtalostaan. Siitä taas antaisi viitteitä menestyminen maallisessa elämässä. Se synnytti maallisen asketismin ja metodisen elämänasenteen, mikä johti pääomien kokoamiseen. Työtä oli tehtävä ja pääomaa koottava. Mutta ylellistä elämää ei saanut viettää. Weberin mukaan tämä omaisuuden keruu ja liike-elämä sitten vähitellen irtosivat uskonnollisista juuristaan omalakiseksi toiminnaksi.

Nykyinen tutkimus ei kuitenkaan tue Weberin käsitystä. Se, mitä kutsutaan kapitalismiksi, oli syntynyt ja laajalti vakiintunut jo keskiajalla. Reformaatio vaikutti talouselämään välittömästi lähinnä siten, että uskonsotien seurauksena Ranskasta karkotettiin ahkerat hugenotit, jotka sitten toimivat yrittäjinä protestanttisissa maissa ja auttoivat niiden taloutta kehittymään. Mutta se jätti jälkensä myös protestanttisen etiikan kautta.

Mutta kieltämättä luterilaisella uskolla on ollut silläkin vaikutusta talouteen. Se on seurausta nimenomaan 1600-luvun puhdasoppisuuden kansan moraalialia voimakkaasti kohottaneesta vaikutuksesta. Kirkko on opettanut moraalisääntöjä ja kymmenen käskyn noudattamista. Korruption vähäisyydellä Pohjoismaissa on epäilemättä yhteytensä luterilaisuuteen.

Tämän protestanttisen etiikan ilmaisi tyttärelleen Margaretille sattuvasti päivittäistavarakauppias, metodistisaarnaaja ja pikku kaupungin kunnallispoliitikko Alfred Roberts. Isän ohjeet olivat selkeät – ja kai moni meistäkin mielellään antaisi ne lapsilleen. Ne kuuluivat:

Hyvän ja pahan välillä on todelliset ja ehdottomat rajat. Jokaisella on henkilökohtainen vastuu hyvän valitsemisesta. Tämä koskee yhtä hyvin yksityishenkilöitä kuin julkisessa toiminnassa mukana olevia. Se merkitsee, että on tehtävä lujasti työtä omien ja perheen elinehtojen parantamiseksi ja yhteiseksi hyväksi. Ole rehellinen ja noudata sekä lain henkeä että sen kirjainta. Ota lainaa vain, kun se on täysin välttämätöntä ja maksa säännöllisesti takaisin. Säästä järjestelmällisesti tulevaisuutta varten. Anna avokätisesti.

Ja kun tytär lähti politiikkaan, isän neuvot kuuluivat:

Sovella samoja korkeita normeja niin julkisessa kuin yksityisessä elämässä. Muista aina, että et ole vastuussa vain valitsijoille tässä elämässä vaan myös Korkeimmalle Tuomarille tulevassa. Jumala näkee salassa ja tuomitsee motiivimme yhtä hyvin kuin tekemme.

En nyt ryhdy arvioimaan, missä määrin Margaret-tytär 1900-luvun Englannin pitkäaikaisimpana ja kenties voimakkaimpana pääministerinä isän neuvoja noudatti. Mutta ilmeistä on, että ne vaikuttivat häneen syvästi. Mutta muistutettakoon pääministeri Thatcherin vastauksesta Englannin piispoille, kun nämä syyttivät häntä taloudellisten näkökohtien liiasta korostamisesta ja sosiaalipolitiikan unohtamisesta. Se kuului: *“Jopa laupiaan samarialaisen oli pitänyt ensin ansaita ne rahat, jotka hän antoi ryöstän uhriksi joutuneelle.”* – Taisi Juha Sipilän hallitus hyvin ymmärtää Thatcherin sanoman.

Arkkipiispa Mikko Juva käsitteli eräässä artikkelissaan Suomalaisen kulttuurin luterilaista juonetta. Hän huomautti, että Suomen historiallista kehitystä ovat määränneet eräät maantieteelliset reunaehdot. Niitä on, että Suomi on pohjoinen maa, se on äärimaa takanaan Jäämeri ja tundraa ja se on rajamaa latinalaisen ja kreikkalaisen, katolis-luterilaisen ja ortodoksisen välillä. Juva toteaa, että

“ajankohtaisessa keskustelussa luterilaisiksi ominaisuuksiksi selitetyt vanhoillisuus ja synkkämielisyys, sekä väkevä työnhalu ja ahkeruus liittyvät pikemminkin maantieteelliseen sijaintiimme kuin erityisesti luterilaisuuteemme.”

Tämä kaikki pitää paikkansa. Siihen täytyy kuitenkin lisätä, että samanlaiset luonnonolosuhteet vallitsevat myös itärajamme itäpuolella. Mutta siellä taloudellinen yritteliäisyys ja kansalaisyhteiskunta on aivan toinen. Eikä selitykseksi riitä vain tämän vuosisadan historia kommunismeineen. Samantyyppinen ero vallitsi jo tsaarien aikana.

Katolilaisuuden, eri protestanttisten kirkkojen ja luterilaisuuden ja ortodoksisuuden perintö löytyy monien ilmiöitten takaa.

#

Toisin sanoen keskiajan kirkon jakautuminen toista tuhatta vuotta sitten katoliseksi ja ortodoksiseksi ja erot niiden kristinuskon tulkinnassa ovat syvästi vaikuttaneet Euroopan ja maailman historiaan. Kuvaavaa on, että kun Neuvostoliitto kolme vuosikymmentä sitten hajosi, sen itäraja tuli kulkemaan suurin piirtein samaa viivaa kuin mikä jo 500-luvulla oli muodostunut Itä- ja Länsi Rooman, Bysantin ja Rooman välille, ja mikä raja sitten erotti toisistaan kreikkalaiskatolisen ja roomalaiskatolisen kirkon. Sitä kuvaa myös kartta toisaalta roomalaiskatolisen Euroopan ja toisaalta ortodoksisen Euroopan ja islamin välisestä rajasta noin vuonna 1500. Euroopan Unionin itäraja ei siitä paljon poikkea.

Tämä kirkkokuntien ja kulttuurien rajan merkitys näkyy siinäkin, että Neuvostoliiton ei koskaan onnistunut sulattaa Itä-Euroopan kansandemokratioita itseensä orgaanisesti, niin että ne vapaaehtoisesti olisivat olleet osa sen leiriä. Neuvostoliitolla ei ollut siihen tarvittavaa kulttuurista eikä aatteellista hegemoniaa vaan sen oli hallittava pakolla. Siihen katsottiin alaspäin. Sitä ei haluttu jäljitellä. Tässä suhteessa vertailu Länsi-Euroopan ja Yhdysvaltain välillä on mielenkiintoinen: Euroopassa USA:ta manataan ja kirotaan, mutta kuitenkin jäljitellään.

Professori Matti Klinge on todennut, että luterilaisuus on ainoa asia, joka yhdistää Pohjolaa. Luterilaisuus on hänen mukaansa täällä kaiken läpi tunkeva henkinen perintö. Viikinkiaika ei sitä ole. Hän jatkaa: “Tässä on selvä historiallinen kontinueetti ja luterilainen systeemi, jossa valtio ja kirkko toimivat yhdessä, on edelleen koko Pohjolaa yhdistävä tekijä.”

#

Vaikka reformaation vaikutus kapitalismin ja markkinatalouden syntyyn onkin vähäisempi kuin on tullut tavaksi väittää, reformaatiolla on ollut suuri poliittinen merkitys. Ensimmäiset poliittiset demokraatit syntyivät kalvinilaisen reformaation maihin, kantonien Sveitsiin ja Pohjois-Amerikkaan. Kokonaisia valtioita käsittäviä tasavaltojahan ei ollut ennen Yhdysvaltojen 1787 perustuslakia.

Pantakoon merkille, että ennen toista maailmansotaa poliittinen demokratia oli toteutunut vain niissä maissa, joissa protestanttinen reformaatio oli uuden ajan alussa voittanut, siis Englannissa, Yhdysvalloissa, Pohjoismaissa, Alankomaissa. Ranska oli ainoa poikkeus säännöstä. Vasta toisen maailmansodan jälkeen demokratia vakiintui Länsi-Euroopan muissa katolisissa maissa. Tällä hetkellä se ei oikeastaan ole vakiintunut muissa ortodoksisen perinteen maissa kuin Kreikassa – ja sielläkin se vaati synnytystuskia 1970-luvulle asti. Venäjällä se ei näytä onnistuneen.

Putinin Venäjä tuo mieleen puheet kristinuskon vähittäisestä häviämisestä. Sitähän on ennustettu jo runsaat parisataa vuotta. Niin tulee tapahtumaan, kun valistus tieteen edistyessä lisääntyy. Mutta näin ei ole käynyt. Neuvostoliitossa toteutettiin seitsemänkymmentä vuotta koko yhteiskunnan voimalla järjestelmällistä kristinuskon hävittämistä. Mutta Neuvostoliitto sortui ja ortodoksinen kirkko ja usko nousivat taas, nyt

etenkin Putinin kaudella. Puolalaisella Paavi Johannes Paavali II:lla oli merkittävä rooli Neuvostoliiton imperiumin kaatumisessa. Kommunismi ja natsismi ovat hävinneet. Kristinusko on kestänyt.

Toki sekularisaatio on Euroopassa lisääntynyt ja kirkkojen vaikutusvalta heikentynyt. Yhdysvalloissa on toisin. Siellä kristillisillä ryhmillä ja tunnuksilla on politiikassakin vahva vaikutusvalta. Donald Trumpin voitto presidentinvaaleissa 2016 perustui vahvasti kristillisten “sydänmaitten” osavaltioitten tukeen. Kehotan tässä Tiililä-seuraa kutsumaan dosentti Markku Ruotsilaa esitelmöimään Yhdysvaltain uskonnollisesta tilanteesta.

Tähän yhteyteen sopii muistaa, mitä George W. Bush vastasi, kun häneltä vuoden 2000 presidentinvaalikampanjassa pyydettiin sanomaan suosikkifilosofinsa. Vastaus oli “Jeesus, koska hän muutti sydämeni”.

Tässä tekee muuten mieli todeta, että historian ennustaminen on vaikeaa. Kuvitelkaamme, että joku olisi täällä 1960-luvulla ennustanut, että Neuvostoliitto sortuu ennen kuin maalaisliitto. Häntä olisi pidetty täytenä hölmönä. Mutta niin vain kävi. Neuvostoliitto on sortunut, mutta maalaisliitto jatkaa vain nimeään muuttaneena. Ei silloin, ennen Iranin vallankumousta, myöskään osattu ennustaa islamin nousua poliittisena tekijänä.

Olen tässä väittänyt, että keskiajan viimeiset vuosisadat katolisen kirkon suojassa loivat pohjan Euroopan nousulle maailman johtoon, että inkvisitio oli mainettaan parempi ja noituus vähemmän kauheaa kuin luullaan, että kristinuskolla ja modernin luonnontieteen synnyllä on positiivinen korrelaatio, että protestantismi ei synnyttänyt kapitalismia mutta loi edellytykset poliittiselle demokratialle, että luterilaisuus on tärkein pohjoismaita yhdistävä tekijä ja että läntisen ja itäisen kristikunnan keskiajalla muotoutunut kulttuuriraja on edelleen läntisen Euroopan raja. En ihmettele, jos monella karvat ovat nousseet pystyyn ja minun väitetään sanoneen mustaa valkoiseksi.

En ole tässä pohtinut, en esitellyt enkä analysoinut niitä arvoja, mitä kristinuskoon sisältyy ja mitä siinä on omaperäistä ja mitä muualta omaksuttua. Siitä saisi monta esitelmää. Olen enemmänkin pohtinut kristinuskon vaikutusta historiassa ja sekä niitä syvärakenteita, mitä länsimaisessa kulttuurissa kristinuskosta on että niitä syvärakenteita, jotka sen piirissä ilmenevät kristinuskoon kohdistetussa kritiikissä.

Kristinuskon merkityksestä historiaan ja kulttuuriin viittaa lopuksi eurooppalaiseen ajatteluun paljon vaikuttaneen saksalaisen filosofin Jürgen Habermasin (1929–) johtopäätökseen vuodelta 2001. Lähinnä vasemmistolaiseksi todettu Habermas toteaa siinä tiivistettynä, että

“Kristinusko, juutalainen oikeusajattelu ja kristillinen lähimmäisenrakkaus, eikä mikään muu, on länsimaisen kulttuurin kiintopisteitten vapauden, omantunnon, ihmisoikeuksien ja demokratian tärkein perustekijä”.